

ДЕРЖАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ГЕТЬМАНА Д. АПОСТОЛА У СВІТЛІ ВІТЧИЗНЯНИХ ДЖЕРЕЛ

У статті подається короткий аналіз архівних джерел Центрального державного історичного архіву у м. Києві. Аналізуються деякі відомості з особистого життя гетьмана та його родини, охарактеризовано політику гетьмана на основі архівних документів.

Ключові слова: ЦДІАК, архівні документи, гетьман, економіка, джерела, політичні погляди.

Початок XVIII ст. ознаменувався черговими перипетіями політичного життя у світі, Європі і Україні. Європейський континент потрясло ряд революцій і воєн, в результаті яких виникли нові незалежні, демократичні держави. Україна також була втягнута у вир європейських подій. Північна війна, яку вели Росія і Швеція, безпосередньо торкнулися і Гетьманщини. Гетьман І. Мазепа намагався з допомогою Карла XII «вирвати» Україну з рук Російської імперії, однак спроба була невдалою. Гетьман зазнав поразки, а його намагання мали важкі і непоправні наслідки для держави.

Наслідками «незалежницької» політики І. Мазепи стали скасування інституту гетьманства, заборона виборів нового гетьмана, політичні та фізичні репресії. Запровадження Малоросійської колегії призвело до підвищення податків, збільшення кількості російського війська на заставах тощо.

У зв'язку із загрозою чергової російсько-турецької війни були дозволені вибори нового гетьмана. Кандидатуру обговорив і затвердив російський уряд у Петербурзі. На посаду нового очільника держави було обрано 73-річного миргородського полковника Данила Павловича Апостола. Вибори відбулися 1 жовтня 1727 р.

Прийшовши до влади, новий гетьман почав упорядковувати політичне, економічне і культурне життя держави. Найбільш повну інформацію про діяльність Д. Апостола ми отримуємо із комплексу вітчизняних архівних джерел. Особливу увагу привертає великий масив документів, який знаходиться у фонді № 51 Центрального державного історичного архіву у м. Києві. Фонд містить найважливіші універсали, документи періоду діяльності Д. Апостола. Тут знаходяться, в основному, документи ділового характеру, зокрема Генеральної військової канцелярії.

Важливим джерелом для вивчення політичної діяльності Д. Апостола є гетьманські універсали, які найчіткіше розкривають його державотворчу діяльність. Так універсал від 20 травня 1729 р. містить інформацію про надання права прилуцькій ратуші збирати податки з міських млинів. Податок збирався на утримання козацького війська, а також

російських залог, які на той час перебували на території Гетьманщини. З млинів, як основного джерела доходів, збиралися якнайбільші податки. Млини перебували в основному у приватній власності козацької старшини, тому це свого роду було черговим кроком до розхитування приватновласницького господарства [1, арк. 35].

11 листопада 1727 р. Д. Апостол видав черговий указ, а 20 грудня 1729 р. ще раз його підтвердив. Головна мета універсалу полягала у розмежуванні службових обов'язків у глухівському гончарному цеху. Майстри цеху використовували учнів і підмайстрів у своїх приватних господарствах для будівництва печей, будинків тощо. Також старші майстри, зловживаючи своїм становищем, брали із цеху безкоштовно гончарні вироби для продажу на ринках. У зв'язку із скаргами працівників цеху гетьман видав універсал, який забороняв подібні дії та вчинки. За порушення умов універсалу накладався штраф. Також документ звільняв усіх працівників цеху від відпрацювання панщини [2, арк. 5].

Про гетьмана як господаря держави говорить і інший універсал від 14 жовтня 1727 р. Його було спрямовано гадяцькому полковникові та старшині. Він забороняв вирубку лісу у гадяцькому полку, а також дозволяв забудову греблі біля гадяцького гетьманського двору. Ще одним пунктом універсалу був наказ про збір податку на булаву. Зібрані кошти надходили у державну казну. Д. Апостол відокремив власний приватний скарб від державної казни [5, арк. 3-4].

Велику увагу гетьман приділяв і розвитку торгівлі, зокрема зовнішньої. 26 січня і 22 травня 1728 р. Він видав універсали, які звільняли від сплати митних зборів українських купців. Однак, такі привілеї мали лише купці, які прямували з товарами до м. Риги через м. Стародуб [3, арк. 23].

Видання такого роду універсалу мало позитивне значення для розвитку української зовнішньої торгівлі. Постійні мита, податки і збори загрожували українське купецтво у боргову кабалу, а це зрештою призводило до повного розорення купців. Зменшення хоча б одного виду податків суттєво позитивно впливало на подальший розвиток торгівлі загалом.

Таким чином, ряд універсалів, виданих Д. Апостолом, розкривають його внутрішню політику, дозволяють прослідкувати здійснювані заходи в економіці, торгівлі, зборі податків. Ці документи якнайкраще висвітлюють господарський ентузіазм гетьмана, його спроби покращити внутрішнє життя Гетьманщини в умовах обмеження автономії Російською імперією.

Цікавий комплекс із вивчення приватного життя Д. Апостола та його родини становить документація приватного характеру. 16 травня 1733 р. гетьман написав листа до цариці Анни Іоанівни з проханням повернути його дочці Тетяні

Ломиковській, удові бунчукового товариша Івана Ломиковського, утрачені мастки. Їх у 1709 р. І. Скоропадський забрав у І. Ломиковського і віддав на користь місцевого монастиря. Всі ці події відбувалися під безпосереднім впливом Анастасії Скоропадської, що спричинило особисту неприязнь, яка згодом перетвориться у відкриту ворожнечу між гетьманом Д. Апостолом і Настею Скоропадською [9, арк. 9-10].

У ЦДІАК під номером 8643 зберігається документ, який містить відомості про одруження дочки гетьмана Д. Апостола Тетяни Апостол з бунчуковим товаришем Іваном Ломиковським. Весілля відбулося у першій третині XVIII ст. Конкретної дати нам не відомо. Також справа містить відомості про затрачені кошти на весілля, розмір приданого Тетяни. На жаль, це єдиний документ, який розповідає про приватне життя гетьмана. Про інших його нащадків відомості є не такими обширними [8, арк. 2-2 зв.].

Справа № 1035 містить дані про навчання онуків Д. Апостола. З документу дізнаємося, що гетьман мав онуків лише від двох дочок. Сини нащадків не залишили, тому прямого спадкування прізвища Апостол не відбулося. Онуки навчалися у Петербурзі, де у них були найкращі учителі з Петербурзької академії наук. Д. Апостол за своїм фінансовим становищем був у змозі оплачувати їхнє навчання у столиці імперії. Документ розповідає також про витрачені кошти на навчання, про дисципліни, які вивчали його онуки. Як бачимо зі справи, основними дисциплінами були французька і німецька мови. Таким чином, гетьман намагався дати своїм онукам гарну освіту, наполягаючи на вивченні іноземних мов [4, арк. 27-28].

Д. Апостол тривалий час страждав від захворювання, яке його прикувало до ліжка, – параліча нижніх кінцівок. У травні 1733 р. він пише листа до генеральної старшини та генерала Семена Нарішкіна, у якому повідомляє про свою недугу і просить усі справи державної ваги перенаправляти на розгляд генерала. За даними документу хвороба вразила тіло гетьмана після чергових святкувань Різдва Христового 1733 р. Можна припустити, що це могло статися внаслідок надмірного вживання алкоголю. Організм гетьмана вразив інсульт, в результаті якого відбувся параліч нижніх кінцівок. Він декілька місяців був прикутий до ліжка. У зв'язку з цим основну масу справ він намагався передати представникам козацької старшини і російського уряду [6, арк. 1-4].

Через кілька днів після смерті Д. Апостола 22 березня 1734 р. російський уряд видав указ про створення Правління Гетьманського уряду [7, арк. 2-5], яке виконувало функції керманіча держави. Імператриця намагалася остаточно взяти під контроль Гетьманщину. Вибори нового гетьмана

знову були заборонені.

Аналіз і дослідження універсалів Д. Апостола дають нам чітку картину про його внутрішню політику, заходи у галузі економіки, торгівлі, а також деякі відомості про особисте життя гетьмана та його родини. Використання архівних документів допомагає вивчити і відтворити події, а також виробити певну історичну концепцію стосовно того чи іншого явища.

Посилання

1. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК України), ф. 51, оп. 3, спр. 43 а, арк. 40.
2. ЦДІАК, України, ф. 51, оп. 3, спр. 162, арк. 4-7.
3. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 438, арк. 23-24.
4. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 1035, арк. 27-28.
5. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 2406, арк. 1-5.
6. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 4435, арк. 1-4.
7. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 4907, арк. 1-8.
8. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 8643, арк. 2-2 зв.
9. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 18665, арк. 9-10.

Засыпко М.В. Государственно-созидательная деятельность гетмана Д. Апостола в свете отечественных источников

В статье подается короткий анализ архивных источников Центрального государственного исторического архива. Характеризуется политика гетмана на основе архивных документов, а также некоторые сведения из личной жизни гетмана и его семьи.

Ключевые слова: ЦДІАК, архивные документы, гетман, экономика, источники, политические взгляды.

Zasupko M.V. State creative activity of hetman D. Apostol in the light of domestic sources

In the article short analysis of the archival sources of the Kievan Central Record historical office is given. The policy of hetman is characterized on the basis of the archived documents, and also some information from the personal life of hetman and his family.

Keywords: CDIAK, archival documents, hetman, economy, sources, political looks.

23.03.2012 р.